

Universitatea „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI
FACULTATEA DE PSIHOLOGIE ȘI ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI
ȘCOALA DOCTORALĂ DE PSIHOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

Reprezentarea socială a iertării

REZUMAT

Coordonator științific:

Prof. Univ. Emerit dr. Ana CONSTANTIN

Doctorand:

Prisecaru Ioana-Camelia căs. ZMĂU

2020

CUPRINSUL TEZEI DE DOCTORAT

ARGUMENT	7
CAPITOLUL 1 - TEORIA REPREZENTĂRILOR SOCIALE	10
1.1. Repere generale în teoria reprezentărilor sociale	10
1.2. Rădăcinile teoriei reprezentării sociale: reprezentările colective	10
1.3. Reprezentarea socială- un concept insuficient definit	12
1.4. Componentele reprezentărilor sociale	16
1.5. Reprezentarea socială și comunicarea	18
1.6. Reprezentările sociale, atitudinile, opiniile și schemele	19
1.7. Raportul dintre reprezentări sociale, context și practici	22
1.8. Procese fundamentale ale reprezentărilor sociale: ancorarea și obiectificarea	25
1.9. Origini posibile ale reprezentărilor sociale. Antinomii, themata și nexus-uri	28
1.10. Teorii ale reprezentărilor sociale	30
1.10.1. Teoria nucleului central. Perspectiva structuralistă	30
1.10.2. Teoria principiilor organizatoare de luări de poziție	33
1.10.3. Modelul bidimensional al reprezentării sociale	34
1.10.4. Teoria transformării reprezentărilor sociale	35
1.11. Zona mută a reprezentărilor	37
1.12. Abordări metodologice în explorarea reprezentărilor sociale	39
1.13. Critici și controverse aduse reprezentărilor sociale	43
1.14. Concluzii	45
CAPITOLUL 2 – PERSPECTIVE TEORETICE ASUPRA IERTĂRII	47
2.1. Iertarea ca obiect al reprezentării sociale	47
2.2. Originile și evoluția conceptului de iertare	50
2.3. Delimitări conceptuale. Aspectele intra- și interpersonale ale procesului iertării	52
2.4. Tipuri distincte de iertare	56
2.5. Factori determinanți ai disponibilității de a ierta	60
2.5.1. Factori asociați cu iertarea situațională	60
2.5.2. Factori asociați cu iertarea dispozițională	63
2.5.3. Factori socio-demografici	64

2.6. Modele teoretice ale iertării	67
2.6.1. Modele ale stadialității iertării	67
2.6.2. Modelul procesual al iertării	68
2.6.3. Modelul dinamic al iertării	70
2.6.4. Modele ce vizează perspectiva stres-coping	71
2.6.5. Modelul iertării de sine	73
2.6.6. Modelul neurologic al iertării	74
2.6.7. Modele ale iertării în psihoterapia de cuplu	75
2.7. Iertarea din perspectivă religioasă și spirituală	77
2.7.1. Religiozitatea și spiritualitatea	77
2.7.2. Iertarea din perspectivă creștină	80
2.7.3. Religiozitatea și spiritualitatea ca factori determinanți ai iertării	83
2.8. Beneficiile iertării și consecințele neiertării	85
2.9. Abordări metodologice în studierea iertării	88
2.10. Concluzii	90
CAPITOLUL 3 – STUDII EMPIRICE	91
3.1. Studiul 1 - Reprezentarea socială a iertării. Studiu exploratoriu	91
3.1.1. Premise teoretice	91
3.1.2. Obiectivele studiului	93
3.1.3. Metoda	93
3.1.3.1. Participanți	93
3.1.3.2. Instrumente și procedura	93
3.1.4. Rezultate	95
3.1.4.1. Polaritatea reprezentării sociale a iertării	95
3.1.4.2. Analiza prototipicalității. Nucleul central și elementele periferice	96
3.1.4.3. Rezultate obținute pe categorii	98
3.1.4.4. Analiza categorială	103
3.1.5. Concluzii și discuții	106
3.1.6. Limite și direcții viitoare de cercetare	112
3.2. Studiul 2 – Descripții ale emoțiilor, gândurilor și comportamentelor iertării	114
3.2.1. Premise teoretice	114

3.2.2. Obiectivele studiului	116
3.2.3. Metodă	117
3.2.3.1. Participanți	117
3.2.3.2. Instrumente și procedură	117
3.2.4. Rezultate	119
3.2.4.1. Analiza calitativă. Analiza categorială	120
3.2.4.2. Analiza cantitativă. Analiza descriptivă	136
3.2.4.3. Analiza comparativă	144
3.1.1. Discuții	157
3.3. STUDIUL 3 - Factorii de personalitate, angajamentul religios și experiențele spirituale zilnice în disponibilitatea de a acorda iertarea	171
3.3.1. Premise teoretice	171
3.3.2. Obiectivele studiului	174
3.3.3. Ipotezele și variabilele	175
3.3.4. Participanți	176
3.3.5. Instrumente	176
3.3.6. Procedura	178
3.3.7. Rezultate	178
3.3.7.1. Iertarea dispozițională	181
3.3.7.2. Iertarea de sine	183
3.3.7.3. Iertarea celorlalți	185
3.3.7.4. Iertarea de situații	187
3.3.7.5. Analiza iertării dispoziționale în funcție de variabilele socio-demografice	189
3.3.8. Discuții și concluzii	191
CONCLUZII GENERALE	197
BIBLIOGRAFIE	208
ANEXE	242

INTRODUCERE

Lucrarea de față urmărește prin obiectivele sale să exploreze reprezentarea socială a iertării în spațiul românesc, în legătură cu trăsăturile de personalitate, religiozitatea și spiritualitatea. Studiile vizează cele trei tipuri de transgresiuni cărora li se poate adresa iertarea (Yamhure Thompson et al., 2005): iertarea de sine, iertarea altor persoane și iertarea de situații. Luând în considerare că iertarea reprezintă o miză importantă, atât pentru victimă și pentru ofensator, cât și pentru relația dintre cei doi, rezultatele studiilor întreprinse urmăresc aceste trei aspecte menționate.

Teza însumează trei capitole și este structurată în două părți. Prima, fundamentarea teoretică, cuprinde primele două capitole consacrate, pe de o parte *reprezentărilor sociale* și pe de altă parte, *iertării*. Partea a doua prezintă trei studii nonexperimentale, transversale, bazate pe o metodologie mixtă.

Ca obiect social de studiu, iertarea se identifică ca un fenomen care se reconstruiește permanent, dezvăluind o reprezentare ce pendulează între forma individuală (subiectivă) și cea socială (obiectivă). Credințele despre iertare sunt în strânsă legătură cu construcția socială și potențial diferite în contextele sociale. Iertarea survine în urma unei transgresiuni care poate lua forme diverse, găsindu-și finalitate în contexte culturale, sociale și religioase diferite. De-a lungul timpului a reprezentat un subiect important pentru umanitate, iertarea fiind abordată în diferite contexte generale sau particulare: ca o căutare a liniștii sufletești, o valoare morală, o valoare religioasă, o modalitate de a uita un eveniment dureros, relația sa cu timpul, o dovadă a superiorității victimei în raport cu ofensatorul și așa mai departe. Aceste aspecte dezvăluie fațete diferite ale iertării, un proces spiritual sau religios, precum și un proces social, psihologic. În situația unei transgresiuni victima este pusă în fața provocării de a face unele evaluări în vederea luării deciziei de a ierta sau nu. Reprezentarea iertării presupune o negociere la nivel intraindividual și la nivel social (a riscurilor și a beneficiilor) bazată pe valorile individuale și pe normele sociale.

PARTEA TEORETICĂ

Capitolul 1. Teoria reprezentărilor sociale

Primul capitol al prezentei lucrări și-a propus să realizeze o sinteză a evoluțiilor cunoașterii în domeniul de interes nouă, reprezentările sociale. La începutul acestuia sunt prezentate fundamentele teoretice privind apariția noțiunii de *reprezentare socială*, cât și evoluția ei.

Capitolul descrie teoria reprezentării sociale ca fiind o temă care generează polemici deschise încă de la apariția sa, dar care își câștigă treptat și sigur locul de concept fundamental în domeniul psihologiei sociale, având o traiectorie similară cu cea a psihanalizei. Sunt evidențiate diverse caracteristici care aparțin conceptului, componentele, toate în vederea conturării unei definiții cât mai pătrunzătoare. Totodată, capitolul face referire la suprapunerile parțiale de înțeles cu unii termeni disponibili în literatura de specialitate (atitudine, opinie, schemă), care nu doar creează controverse științifice în jurul reprezentărilor sociale, dar le îngreunează integrarea din punct de vedere conceptual. În plus, sunt detaliate procesele care determină formarea unei reprezentări, *ancorarea* și *obiectificarea*, cu funcția de a „domestici necunoscutul” (Moscovici, 1984). Sunt dezbătute posibilele origini ale reprezentărilor: *antinomii*, *themata* și *nexus-uri*. Cele două poziții teoretice fundamentale care vizează structura reprezentării sociale (perspectiva structuralistă și teoria principiilor generatoare de luări de poziții), inițial ireconciliabile, sunt completate de modelul bidimensional, care oferă o punte de legătură celor precedente, cuprinzând ambele puncte de vedere. Primul capitolul face referire, de asemenea, la conceptul modern, *zona mută*, care suscită interesul cercetătorilor, pe de o parte, prin problematica nouă, pe de altă parte, prin abordarea neobișnuită. În vederea unei înțelegeri mai aprofundate cu privire la funcționarea reprezentării, este descrisă atât structura lor, cât și relația dintre reprezentări - context - practici sociale. În continuare, teoria transformării reprezentărilor sociale oferă o imagine mai concretă.

Finalul primului capitol face referire la abordările metodologice care și-au dovedit validitatea favorizând teoria reprezentărilor sociale să rămână în prim-planul vieții științifice.

Indiferent de vârstă, de gen, de etnie sau alte caracteristici, oamenii își formează o imagine despre absolut orice îi înconjoară. Ei interpretează și elaborează permanent teorii în legătură cu ceea ce aud, văd, simt. Prin intermediul unei „grile de lectură” citesc lumea și tot ce conține ea. Cel mai adesea, oamenii nu reacționează la stimulii obiectivi, ci doar în funcție de imaginea pe care o au despre realitate. Teoria reprezentărilor sociale este cea care studiază cunoașterea bunului simț și care se concentrează asupra organizării conceptelor dobândite în procesul de comunicare

intra și intergrup. Înțelese ca „grile de lectură a realității” și, în același timp, „ghiduri pentru acțiune” (Moliner, 1996), reprezentările sociale facilitează înțelegerea interacțiunilor și implicit a răspunsurilor pe care le pot oferi indivizii în cadrul acestora. Totodată, găsim explicații pentru comportamente și justificând interacțiunile umane (Jodelet, 1991).

În încheiere, pornind de la ideea potrivit căreia reprezentarea socială a vizat una dintre cele mai criticate teorii, capitolul prezintă o parte din cele mai relevante critici și controverse aduse acesteia. Dincolo de criticile primite și de poziția mixtă pe care o are teoria reprezentării sociale (la limita dintre psihologie și sociologie), a însemnat, fără îndoială, un nou câmp de cercetare.

O temă inepuizabilă, reprezentările sociale apar ca o realitate complexă în cadrul interacțiunilor sociale care se formează, se consolidează, se transformă și uneori se pierd în conformitate cu regulile interiorizate ale grupului din care fac parte indivizii.

Capitolul 2. Perspective teoretice asupra iertării

Cel de-al doilea capitol al prezentei lucrări, în același timp cel mai complex, a urmărit să contureze în linii generale stadiul actual al cunoașterii științifice în domeniul iertării, realizând o sinteză calitativă și reprezentativă a literaturii de specialitate în privința iertării și a factorilor asociați acesteia. Capitolul debutează cu descrierea iertării ca *obiect* al reprezentării sociale, în care sunt analizate criteriile propuse de Pascal Moliner (1995) și, totodată, cele trei faze în istoria construirii unei reprezentări sociale.

Au fost trecute în revistă câteva dintre cele mai importante aspecte, fiind prezentate definiții și caracteristici ale iertării, luând în considerare, deopotrivă, implicațiile religiozității și ale spiritualității. Studiarea religiozității și spiritualității în contextul iertării, poate fi explicată prin tendința firească de a înțelege iertarea ca pe un concept religios, iertarea fiind considerată multă vreme o temă rezervată teologilor. Pe de altă parte, este necesar să acordăm atenția cuvenită nivelului sporit al religiozității în rândul populației române (Voicu, 2007). Rezultatele unui studiu desfășurat de Havârneanu (1996) arată că religiozitatea este un element central care apare în toate reprezentările sociale ale grupurilor de ortodocși, catolici și neoprotestanți din România.

În completarea cadrului teoretic, au fost investigate aspectele intra și interpersonale ale conceptului, tipuri distincte de iertare, factorii care favorizează disponibilitatea de a acorda iertarea, toate cu scopul de a surprinde complexitatea procesului iertării. Pentru o imagine

completă a procesului iertării, au fost luate în considerare caracteristicile victimei, ale ofensatorului și, în plus, ale relației acestora.

De asemenea, au fost descrise unele dintre cele mai relevante modele teoretice în domeniu, prezentând, totodată, o parte dintre instrumentele psihometrice cu care este măsurată iertarea. În plus, au fost subliniate unele lacune și provocări de care au parte cercetătorii în explorarea domeniului iertării. În finalul acestui capitol, au fost enumerate beneficiile iertării, respectiv consecințele neiertării.

În baza tuturor aspectelor teoretice regăsite în ambele capitole, cât și a lacunelor identificate, s-au stabilit principalele întrebări de cercetare, la care studiile realizate au adus răspuns. Prin urmare, cea de-a doua parte, cea practică, însumează trei studii empirice, descrise ca o contribuție personală în cadrul prezentei teze de doctorat.

PARTEA PRACTICĂ

CAPITOLUL 3 – STUDII EMPIRICE

Studiul 1 - Reprezentarea socială a iertării. Studiu exploratoriu

Înscriindu-se în cadrul paradigmei structurale a teoriei reprezentărilor sociale, **primul studiu** a fost unul nonexperimental, transversal și exploratoriu. În vederea îndeplinirii obiectivului principal, investigarea nucleului central (elementele centrale) și a diverselor zone periferice (elementele periferice), am utilizat metoda variației a asociației libere, iar prelucrarea datelor din punct de vedere statistic a fost realizată prin intermediul programului computerizat EVOC2000 (Scano et al., 2002). În urma analizei prototipicalității, s-a constatat că nucleul central al reprezentării sociale este constituit din următoarele opt elemente: *bunătate, pace, iubire, uitare, fericire, compasiune, credință* și *Dumnezeu*. Observăm că nucleul central este compus din termeni cu valență pozitivă, românii aderă la o credință relativ universală în literatura de specialitate: iertarea este un act de bunătate, iubire, compasiune (a victimei în raport cu ofensatorul și fapta sa), iar ca o finalitate, determină fericire. Cele două concepte, *credință* și *Dumnezeu* fac trimitere la o reprezentare a iertării dintr-o perspectivă religioasă, firesc explicată prin caracteristica poporului român de a avea o religiozitate crescută. Pe de altă parte, sistemul periferic este format din șapte elemente, de asemenea, preponderent pozitive: *spovedanie, vindecare, promisiune, renunțare, decizie, rană* și *vinovăție*. Analiza categorială realizată a vizat dimensiunile

câmpului reprezentational, relevate în mare măsură prin intermediul tipologiei trăsăturilor de caracter propusă de Peterson și Seligman (2004). Rezultatele analizate prin prisma conținuturilor, structurii și factorilor reprezentării sociale, atât în sine, cât și în relație cu variabilele socio - demografice ce vizează participanții, a dus la concluzia că există similitudini la nivelul nucleului central, în rândul femeilor și al bărbaților, a participanților din mediul rural și urban, de confesiune catolică, respectiv ortodoxă. Cu alte cuvinte, putem vorbi despre o singură reprezentare socială cu diferențieri la nivelul sistemului periferic, atașate acestor grupuri. Analiza celor doi indici propuși în literatura de specialitate (De Rosa, 1995, 2002), indicele de neutralitate și indicele de polaritate, a dus la concluzia că, majoritatea asociațiilor cu privire la fenomenul iertării este conotată pozitiv, participanții tind să manifeste o atitudine favorabilă față de iertare.

Participanții dețin informații numeroase cu privire la obiectul social investigat, fiind în contact direct cu acesta și alimentându-și reprezentarea din experiențe proprii. Prin urmare, lipsa unei ambiguități este explicată prin faptul că reprezentarea socială a iertării nu este una aflată într-o fază de emergență, ci mai curând într-o fază de stabilitate / maturizare. În completarea celor expuse, putem aprecia distanța participanților față de obiectul reprezentational, iertarea, ca fiind „apropiată”, activându-se elemente funcționale mai curând decât cele normative (Dany & Abric, 2007). Conceptul de distanță față de obiectul social este relevant în acest context, datorită faptului că oferă „o grilă de citire” integrativă a fenomenului iertării. Pe de altă parte, obiectul social *iertarea* poate fi considerat un substrat al relațiilor sociale (Apostolidis & Dany, 2012), care provoacă problematizarea dimensiunii demersului psihosocial central în dezvoltarea cunoașterii sociale de *sine* versus *celălalt*. Cu alte cuvinte, iertarea poate fi o miză semnificativă în definirea identității unui individ. Toate aceste explorări descriu un obiect social caracterizat prin relații stabile între elemente.

Studiul 2 – Descripții ale emoțiilor, gândurilor și comportamentelor iertării

Studiul al doilea și-a propus la nivel general aprofundarea conturării reprezentării sociale a iertării celorlalți, luând în considerare răspunsurile victimelor și ale ofensatorilor. Investigarea perspectivei ofensatorului a fost necesară, deoarece cele mai numeroase studii s-au axat pe caracteristicile victimei, rămânând astfel multe necunoscute despre perspectiva celui care a greșit (McCullough et al., 2000, Strelan & Covic, 2006).

Analiza calitativă realizată a scos în relief o serie de emoții, cogniții și comportamente pe care le au victimele și ofensatorii pe parcursul procesului iertării (înainte - după). Este necesar să precizăm că în ambele situații de rememorare a unui eveniment neplăcut participanții s-au raportat cel mai frecvent la partenerul de cuplu, la un prieten și la unul dintre părinți, date în concordanță cu cele obținute de Zechmeister și Romero (2002).

Rezultatele noastre susțin că transgresiunea cauzează o suferință emoțională puternică, afectând atât victima, cât și ofensatorul deopotrivă. Mai mult, ele confirmă ideea potrivit căreia acordarea iertării este un proces complex, anevoios ce presupune o varietate de schimbări pozitive la nivelul cognițiilor, emoțiilor și comportamentelor victimei în ceea ce îl privește pe ofensator (Ho & Fung, 2011), aspectele negative fiind înlocuite treptat cu atitudini și comportamente mai pozitive (Gordon et al., 2009). Completăm prin a menționa că de aceste schimbări pozitive are parte și ofensatorul. În plus, datele obținute surprind o dimensiune intrapsihică (Bono, McCullough & Root, 2008; Van Tongeren et al., 2014) și una interpersonală a iertării acordată celui alt. Analizând răspunsurile victimelor, după ce au iertat, am constatat rezultate similare cu datele obținute de Friesen și Fletcher (2007), respectiv Kearns și Fincham (2004) în studiile lor.

Pe de altă parte, raportându-ne la modelul propus de Pargament și Rye (1998) sesizăm că datele obținute de noi îl susțin. Iertarea poate fi înțeleasă ca o modalitate de coping transformațional în fața unei transgresiuni, care generează inițial un nivel de stres ambelor părți implicate. Înainte de producerea iertării, emoțiile descrise de victime și ofensatori pot fi încadrate conform modelului propus în faza de conservare având ca finalitate auto-apărarea și dreptatea. În plus, emoțiile enunțate după ce iertarea a avut loc corespund fazei a doua, transformarea, ce implică o reevaluare / recadrare a situației. Scopul urmărit în această etapă este pacea, liniștea interioară și mai mult, echilibrul în relația cu celălalt.

Am remarcat similitudini între răspunsurile oferite de victime și ofensatori. Din descrierile participanților, am constatat că emoțiile resimțite înainte de iertare de victime sunt cu precădere îndreptate către exterior, spre ofensator, iar cele relatate de ofensatori sunt îndreptate spre propria persoană. Mai concret, într-o primă fază, victimele simt durere, dezamăgire, furie, frică, tristețe, regret, dezgust, vinovăție, mândrie, optimism și rușine, iar pe de altă parte, ofensatorii au parte de vinovăție, durere, regret, dezamăgire, tristețe, îndoială, furie, disperare, frică, rușine, dispreț, dezgust, resemnare și ură (îndreptată propriei persoane). Emoțiile menționate de victime par a condamna ofensatorul, iar cele care aparțin celui din urmă par a promova

reorganizarea socială (Haidt, 2003). Analizele testelor χ^2 de asociere au surprins o serie de diferențe de gen susținute și explicate de studii anterioare: bărbații resimt furie în proporție mai mare comparativ cu femeile, în ambele roluri (Guerrero, Jones & Boburka, 2006); femeile aflate în rolul de ofensator experimentează vinovăție, rușine, dezamăgire și durere semnificativ mai mult în comparație cu bărbații (Guerrero, Jones & Boburka, 2006).

După ce iertarea are loc, victimele și ofensatorii vorbesc despre emoții pozitive similare: eliberare, bucurie, speranță, simpatia față de celălalt. O primă observație vizează suprapunerea „unor emoții pozitive puternice, orientate spre celălalt, peste emoțiile negative ale neiertării” (Berry et al., 2005, p. 186). O a doua observație surprinzătoare este că ofensatorii experimentează un număr mai mare de emoții negative comparativ cu victimele, în ciuda faptului că iertarea s-a produs. Acest rezultat poate fi explicat raportându-ne la sentimentul de rușine resimțit de ofensatori, survenit din faptul că răspunsul iertător al victimelor nu este perceput doar ca „un cadou”, ci și ca un răspuns de sacrificiu al victimelor (Enright & Coyle, 1998; Mooney, Strelan & McKee, 2016). Iertarea îi poate face pe ofensatori să se simtă îndatorați, astfel încât aceștia să răspundă prosocial ca mod de încercare a achitării datoriei față de victime (Kelln & Ellard, 1999). Raportându-ne la alte diferențe de gen, am constatat următoarele: în postura de victimă, femeile raportează simpatie față de ofensator într-o proporție mai ridicată comparativ cu bărbații, în plus, în rolul de ofensator ele resimt eliberare și recunoștință mai multă față de bărbați; pe de altă parte, în ceea ce îi privește pe bărbații aflați în rol de victimă, aceștia simt mai mult curaj.

Gândurile nu oferă doar indici în a detecta starea emoțională, ci joacă un rol activ în determinarea evaluărilor pe care oamenii le fac comportamentelor morale sau imorale, a deciziilor. Așadar, am descoperit că înainte de iertare, victimele și ofensatorii se gândesc la păstrarea relației. Probabil acest gând va influența semnificativ victima să decidă oferirea iertării, iar pe ofensator îl va încuraja să găsească modalități în vederea obținerii iertării. Victima se gândește că „ofensatorul trebuie să își ceară scuze” (Pansera & La Guardia, 2012; Bachman & Guerrero, 2006) și că „merită explicații”. Totodată, ea recurge în această etapă la un proces cognitiv serial și deliberat de cântărire a argumentelor pro și contra în cazul fiecărei alternative. Scopul este de a opta pentru cea mai bună decizie: să ofere sau nu iertarea. Gândurile ofensatorului sunt îndreptate spre evaluarea gravității faptei, remușcări, nemeritarea iertării și neîncrederea în viitor. Am identificat gânduri comune ofensatorului și victimei: gânduri cu privire la neintenția rănirii (ofensatorul a avut propriile motive, circumstanțe atenuante), gândul că victima nu merita să fie rănită, gânduri

negative față de ofensator, victima are partea ei de vină, oricine greșește și apel la considerente religioase. Bărbații au gânduri de răzbunare într-o mai mare măsură comparativ cu femeile. Pe de altă parte, am descoperit că, atât femeile cât și persoanele care practică spovedania (în rol de victimă, înainte de iertare), se gândesc mai des la iertare din considerente religioase (față de bărbați, respectiv cei care nu obișnuiesc să se spovedească). Putem privi practicile religioase ca o formă de coping.

După ce iertarea are loc, gândurile victimei și ale ofensatorului sunt în general pozitive: revaluează sensul iertării, iertarea este decizia de a trece peste, o rezolvare (enuțată mai des de femei comparativ cu bărbații) care aduce beneficii personale, iertarea este o lecție pentru ofensator. Victima are gânduri de a păstra relația cu ofensatorul fiind cuprinsă de dorința de a da uitării evenimentul respectiv. În plus, ea are gânduri ce vizează considerentele religioase. Ofensatorul vorbește de repararea relației, de dorința de a se schimba, minimalizând acum situația trecută. În alt sens, gândurile victimei la adresa ofensatorului sunt preponderent pozitive: oricine greșește, ofensatorul merită o șansă, gânduri empaticе față de ofensator. Dincolo de gânduri pozitive și de recunoștința față de victimă, survenite în urma iertării, ofensatorul are gânduri negative îndreptate spre sine. Putem vorbi în cazul ofensatorului despre iertarea de sine? Comparativ cu bărbații, femeile în rol de victime au frecvent gândul „dacă ofensatorul va repeta greșeala”. Acest gând implică o teama de a trece din nou prin experiența neplăcută, iertarea apare ca un risc pe care victimele și-l asumă odată cu decizia de a ierta (McNultz, 2011). Pe de altă parte, ofensatorul simte neîncredere în iertarea primită. Putem să presupunem că e nevoie de timp ca încrederea să se restaureze. În cadrul diferențelor de gen, bărbații în postura de victimă, au luat mai mult în considerare gândul „ofensatorul regretă fapta sa” în comparație cu femeile victime. Mai mult, gândul „ofensatorul nu a făcut cu intenție” a apărut mai frecvent în cazul femeilor victime atunci când s-au raportat la momentul dinainte de iertare și, totodată, a fost mai des în rândul bărbaților aflați în rol de ofensator, după ce iertarea a avut loc.

Comportamentele victimelor înainte de a oferi iertarea pot fi încadrate în două categorii: comportamente preponderent negative axate pe ofensator (agresiune fizică, umilirea în public, adresarea de insulte, comportamente răzbunătoare, reproșuri, comportament distant / rece / evitant) și comportamente centrate pe propria persoană (plâng, apelează la ajutor extern în vederea gestionării situației sau ventilării emoționale, se angajează în practici religioase, comportamente auto-distructive). Femeile în postura de victimă au manifestat semnificativ mai multe

comportamente ce sugerează apelarea la religie și comportamentul de a plânge, comparativ cu bărbații (Lombardo, Cretser & Roesch, 2001; Becht & Vingerhoets, 2002).

Explorând comportamentele manifestate de ofensator înainte de iertare, identificăm diverse strategii: 1. Strategii directe de căutare a iertării (cere scuze victimei, oferă explicații, face promisiuni, solicită iertarea prin diferite expresii, recunoaște greșeala); 2. strategii indirecte de căutare a iertării (oferă victimei cadouri, plânge, manifestă comportament grijuliu față de aceasta); 3. Strategii de evitare (evită victima, evită contactul vizual); 4. strategii de autoreglare (apel la practici religioase, cere sprijin extern, angajare în comportamente vicioase).

După ce iertarea a avut loc, identificăm comportamente comune ambilor actori angajați în relație: evită discuții despre incident, timp petrecut împreună, comportament prudent, revenire la comportamentele anterioare și menținerea contactului vizual. Constatăm în privința victimelor strategii directe de oferire a iertării (comunică ofensatorului iertarea, împărtășesc cum se simt, acceptă scuzele, se oferă model), adoptă comportamente care fac referire la practicile religioase. Printr-o serie de transformări pozitive trec și ofensatorii: plâng de fericire, manifestă recunoștință, repară relația. Comportamente întâlnite frecvent în rândul femeilor vizează comunicarea calmă (în rol de victimă), apropierea fizică (în rol de victimă și în cel de ofensator), mulțumiri adresate (rol de ofensator), comportament prietenos (în rol de victimă și în cel de ofensator) și timp petrecut împreună (rol de victimă). Pe de altă parte, bărbații enumeră mai des acceptarea scuzelor ofensatorilor, comunicarea oferirii iertării (în rol de victimă), revenirea la comportamente anterioare, aceștia evită să vorbească despre incident (în rol de ofensator).

Un rezultat interesant s-a înregistrat pentru întrebarea care vizează alegerea rolului de victimă sau ofensator într-un context interpersonal, 81.9% dintre participanți afirmând că preferă rolul de victimă (să fie răniți și să ofere iertarea). Una dintre explicații ia în calcul tendința de față a participanților. Un al doilea posibil argument vizează aspectul moral, oamenii au tendința de a acționa conform valorilor morale însușite prin educație, imitație sau din experiența lor de viață. În plus, participanții sunt creștini, iar învățăturile creștine promovează iertarea. Pe de altă parte, iertarea a fost descrisă ca un semn al puterii (Aquino, Tripp & Bies, 2006; Karremans & Smith, 2010), victima având întotdeauna dreptatea morală de partea sa, absolvită de orice responsabilitate; ea câștigă superioritate morală, bucurându-se de simpatia celor din jur. O altă posibilă explicație îl ia în calcul pe ofensator care are de gestionat atât relația cu victima, cât și relația cu propria persoană în urma unei transgresiuni. Autopedepsa / autocondamnarea (Fisher &

Exline, 2006) și ruminățiile în urma unei greșeli (Olatunji et al., 2013) sunt greu de gestionat. Iertarea îi poate face pe ofensatori să se simtă îndatorați (Kelln & Ellard, 1999) atunci când răspunsul binevoitor al victimei este considerat un sacrificiu (Mooney et al., 2016). Așadar, nu e de mirare preferința participanților de a evita rolul de ofensator.

Cele două studii prezentate anterior evidențiază prin rezultatele obținute o imagine pozitivă a iertării, un cumul de transformări pozitive survenite în urma iertării. Totodată, iertarea reprezintă o miză importantă atât pentru victimă și pentru ofensator, cât și pentru relația dintre cei doi. Mai mult, românii acordă o importanță crescândă practicilor religioase. În final, subliniem importanța investigării mult mai profunde a variabilelor implicate în procesul de decizie cu privire la disponibilitatea de a ierta.

STUDIUL 3 - Factorii de personalitate, angajamentul religios și experiențele spirituale zilnice în disponibilitatea de a acorda iertarea

În cadrul celui de-al **treilea studiu** am testat validitatea unui model predictiv al iertării dispoziționale compus din cei șase factori de personalitate cuprinși în inventarul HEXACO și măsura în care explicarea iertării poate fi îmbunătățită prin adăugarea predictorilor care vizează angajamentul religios și experiențele spirituale zilnice. Aplicând regresia liniară multiplă prin metoda ierarhică, am descoperit că introducerea predictorilor angajamentul religios interpersonal și experiențele spirituale zilnice, alături de factorii de personalitate, îmbunătățesc semnificativ modelul predictiv, pentru toate tipurile de iertare investigate (iertarea de sine, a celui alt și de situații). Rezultatele noastre susțin și, totodată, completează datele raportate de alte cercetări.

Ponderea explicativă cea mai mare asupra iertării dispoziționale o are predictorul *agreabilitate*. În plus, am descoperit *agreabilitatea* ca fiind predictor semnificativ al celor trei tipuri de iertare. În aceeași linie, o serie de studii au demonstrat că indivizii care prezintă un grad ridicat al *agreabilității* sunt mai dispuși să acorde iertarea (Berry et al., 2005; Brose et al., 2005; Brown & Phillips, 2005; Fehr et al., 2010; McCullough et al., 2013; Riek & Mania, 2011; Shepherd & Belicki, 2008; Strelan et al., 2011; Walker & Gorsuch, 2002). *Emoționalitatea* s-a dovedit a fi un alt predictor semnificativ dar negativ al iertării dispoziționale, cât și al iertării de sine, celorlalți și de situații. Cu cât *emoționalitatea* este mai prezentă în structura de personalitate a unui individ, cu atât este mai puțin iertător. Se pare că îngrijorarea excesivă pentru evenimentele solicitante ale vieții împiedică depășirea emoțiilor negative și, astfel, acționează ca o barieră în calea iertării

(Shepherd & Belicki, 2008). Analiza de regresie a identificat *extraversiunea* ca fiind un alt predictor semnificativ al iertării de sine, respectiv de situații. O explicație posibilă ia în calcul faptul că, indivizii care manifestă sentimente pozitive față de propria persoană și de cei din jur, promovează într-o mai mare măsură comportamente iertătoare. Extraversiunea favorizează percepția unei stări de bine, determinând ca individul să evalueze pozitiv evenimentele din viața sa. Deși acest rezultat este susținut și de alte cercetări (Berry et al., 2005, Studiul 1; McCullough et al., 2014; Leach & Lark, 2004; Mullet et al., 2005; Ross et al., 2004), există studii care nu au identificat o astfel de relație (Berry et al., 2005, Studiile 3 și 4; Kamat, Jones & Row, 2006; Exline et al., 2004, Studiul 4; Shepherd & Belicki, 2008; Walker & Gorsuch, 2002). Aceste rezultate discrepante par a se datora modului diferit în care a fost măsurată iertarea (Riek & Mania, 2011). Am identificat că un alt predictor semnificativ, *onestitatea-umilința*, favorizează disponibilitatea de a-i ierta pe ceilalți și pe sine, în concordanță cu datele altor studii (Davis et al., 2013; Dwiwardani et al., 2014; Shepherd & Belicki, 2008; Sheppard & Boon, 2012). În opoziție, un nivel scăzut al onestității și umilinței îi determină pe indivizi să reacționeze puternic față de transgresiuni (Exline et al., 2006) și să aibă mai multe șanse de a se implica în comportamente antisociale (Dunlop, Morrison, Keonig & Silcox, 2012). Dacă în literatura de specialitate sunt prezentate rezultate mixte în studierea relației dintre conștiinciozitate și iertare (Exline et al., 2008; Kamat et al., 2006; Riek & Mania, 2011; Strelan et al., 2011), în studiul nostru *conștiinciozitatea* este un predictor negativ al iertării celorlalți. Rezultatul obținut poate fi explicat prin faptul că indivizii care au un nivel ridicat al conștiinciozității, caracterizați prin grija de a-și îndeplini sarcinile sociale și de respecta valorile morale, sunt mai puțin susceptibili să înțeleagă atunci când ceilalți nu reușesc să își realizeze obligațiile sociale, provocând o transgresiune. Prin urmare, cu cât conștiinciozitatea este mai puternică, cu atât va determina un comportament mai puțin iertător față de cei din jur (Brose et al., 2005). *Deschiderea spre experiență* nu aduce un plus explicativ niciunui model predictiv. Rezultatele studiilor anterioare susțin concluzia noastră (Brose, Rye, Lutz-Zois & Ross, 2005; Exline et al., 2008; Walker & Gorsuch, 2002).

De asemenea, am observat că explicarea iertării dispoziționale este îmbunătățită prin includerea variabilelor *angajamentul religios interpersonal* și *experiențele spirituale zilnice* în modelele predictive testate. Raportându-ne la acești doi predictorii, constatăm că ponderea explicativă cea mai mare o au experiențele spirituale zilnice. Cu alte cuvinte, analiza de regresie a surprins că experiențele spirituale zilnice reprezintă un predictor semnificativ al iertării

dispoziționale, cât și al iertării de situații și celorlalți. Pe de altă parte, angajamentul religios interpersonal se relevă ca predictor semnificativ dar negativ, doar în cazul iertării de sine. Aceste rezultate identificate merită atenția cercetărilor ulterioare. Cele mai multe studii converg către concluzia că există o relație pozitivă între iertare și religiozitate, respectiv spiritualitate (Chang & Lin, 2012; Davis et al., 2013; Lawler-Row, 2010; Passmore, Rea, Fogarty & Zelakiewicz, 2009; Sabato & Kogut, 2018; Sandage & Crabtree, 2012; Toussaint, Marschall & Williams, 2012). În explicarea ultimelor rezultate prezentate, aducem clarificarea că experiențele spirituale zilnice pot fi înțelese ca o formă de orientare intrinsecă a religiozității, matură, în strânsă legătură cu emoțiile individului, care ghidează valorile și modul de viață ale acestuia (Tiliopoulos, Bikker, Coxon & Hawkin, 2007). În același timp, angajamentul religios interpersonal face referire la manifestările publice ale persoanei, comportamente și acțiuni ce reflectă credința în cadrul religiei desfășurate, cel mai adesea într-un cadru instituțional. În această direcție, abordând acest decalaj între iertare și orientarea religioasă (intrinsecă versus extrinsecă), Seedall, Butler și Elledge (2014) recomandă cercetătorilor să ia în considerare tipul de orientare religioasă pe care îl au participanții. În plus, susțin că iertarea corelează semnificativ pozitiv cu orientarea intrinsecă. O abordare similară au avut-o Gordon et al. (2008), descoperind cum creștinii orientați intrinsec se consideră mai iertători în situația unei trădări interpersonale comparativ cu participanții orientați extrinsec.

Rezultatul conform căruia angajamentul religios interpersonal are un efect semnificativ dar negativ asupra iertării de sine, este consistent cu alte cercetări anterioare (Walker & Gorsuch, 2002). O explicație probabilă subliniază că oamenii religioși s-ar putea să nu se considere demni să se ierte pe ei înșiși, ci plasează această sarcină în puterea lui Dumnezeu. Iertarea de sine și credințele religioase sunt influențate puternic de percepția personală cu privire la imaginea lui Dumnezeu (Exline et al., 1999; Hall & Fincham, 2008). Atunci când creștinii îl văd pe Dumnezeu ca fiind răzbunător, prezintă dificultăți în a se ierta pe sine. Concluzionând, se pare că religiozitatea are un impact redus direct asupra iertării de sine, dar ar putea exista factori legați de credințele religioase care afectează iertarea de sine (Leach & Lark, 2004; Toussaint & Williams, 2008).

De asemenea, am demonstrat că femeile au obținut scoruri semnificativ mai mari la scala totală a iertării dispoziționale, cât și la iertarea celorlalți, comparativ cu bărbații (nu au rezultat diferențe semnificative la iertarea de sine și iertarea circumstanțele negative ale existenței lor). Dincolo de rezultate contradictorii regăsite în literatura de specialitate, în privința diferențelor de gen în acordarea iertării, metaanaliza realizată de Miller, Worthington și McDaniel (2008) susține

datele obținute de noi. Argumentele care sprijină acest rezultat iau în calcul faptul că femeile exprimă emoții pozitive mai intense și mai numeroase comparativ cu bărbații (Simon & Nath, 2004; Naito et al., 2005), fiind încurajate de la vârste mici să pună accent pe calitatea relațiilor interpersonale (Brody, 1999).

Analiza scorurile obținute la iertarea dispozițională de creștinii catolici și cei ortodocși, ne determină să considerăm iertarea un proces uman care străbate clase, rase, etnii și religii (Worthington et al., 2019). Verificarea în domeniul psihologiei a unui nou model predictiv care integrează aspectele religioase și spirituale ale dimensiunii umane aduce un nou suport empiric domeniului iertării, având în vedere că iertarea este o mare virtute a creștinismului (Worthington, 2019). Pentru a cunoaște mai bine individul, este important să știm mai multe aspecte despre dimensiunea religioasă a personalității sale, deoarece atât spiritualitatea cât și religiozitatea reprezintă două dimensiuni fundamentale în viața umană (Pakizeh, Hoseini & Bassagh, 2016). În conceptualizarea creștină a iertării este necesar să se aibă în vedere factorii de personalitate, folosind o perspectivă teologică cât și una psihologică. Susținem necesitatea de studii extinse pe populație românească.

În concluzie, îmbinând metodele calitative cu cele cantitative în cele trei studii realizate, am constatat că reprezentarea socială a iertării în populația investigată este una pozitivă, alcătuită din următoarele elemente centrale: *bunătate, pace, iubire, uitare, fericire, compasiune, credință și Dumnezeu*, respectiv elemente periferice: *spovedanie, vindecare, promisiune, renunțare, decizie, rană și vinovăție*. Mai mult, explorând care sunt emoțiile, gândurile și comportamentele pe care le au atât victimele, cât și ofensatorii, înainte și după iertare, am constatat că acestea sunt similare și, totodată, iertarea implică multiple transformări pozitive în rândul celor doi actori sociali angajați. Prin urmare, cel mai frecvent, următoarele **emoții**: *eliberare, bucurie, speranță, simpatia față de celălalt*, **gânduri**: *de a păstra relația, dorința de a da uitării transgresiunii, gânduri ce vizează considerentele religioase, repararea relației, dorința de a se schimba, minimalizarea situației trecute, oricine greșește, ofensatorul merită o șansă, gânduri empatică și* **comportamente**: *evitarea discuțiilor despre incident, timp petrecut împreună, comportament prudent, comunicare, revenire la comportamentele anterioare și menținerea contactului vizual* sunt asociate cu iertarea celuilalt. De asemenea, am descoperit că persoanele care sunt caracterizate de următorii factori de personalitate: *agreabilitate (+), emoționalitate (-), onestitate – umilință (+), conștiinciozitate (-), extraversiune (+)* și de nivel crescut al experiențelor spirituale zilnice, dar

scăzut al angajamentului religios interpersonal sunt mai predispuse spre iertare. Rezultatele obținute în cele trei studii atestă faptul că iertarea este un proces complex, pe care îl putem înțelege doar atunci când luăm în considerare multiplele fațete ale acestuia.

Iertarea este un element esențial în antropogeneza creștinilor, factor remarcat în procesul de socializare și umanizare a ființei umane. În plus, a reprezentat o temă care de-a lungul timpului a condus la diverse controverse, inclusă adesea în dezbateri sociale cu mare relevanță, atât intraindividuală, cât și interindividuală. Multitudinea de poziții pe această temă determină ca reprezentările sociale să abordeze o paradigmă adecvată, putând explora și oferi o imagine organizată a multiplelor discursuri, a conținutului simbolic. Pe de altă parte, studiul iertării presupune un efort considerabil științific.

Sușținem integrarea religiozității și a spiritualității în diversele tipuri de terapie care au ca obiectiv terapeutic iertarea. Considerăm un real beneficiu pentru clienți ca, în mediul terapeutic, să se creeze libertatea de exprimare a gândurilor și emoțiilor care fac referire la aspectele religioase și spirituale în problematica abordată. Am observat că ședințele de terapie care fac referire la teme religioase devin uneori stânjenitoare atunci când psihoterapeutul este puțin pregătit să facă față unei astfel de provocări. Prin urmare, este util ca psihoterapeutul să urmeze o formare în domeniul psihoterapiei religioase și spirituale.

Bibliografie selectivă

- Abernathy, A. D., van Oyen-Witvliet, C., Kurian, K. R., Brown, S., Ub, M., Rioce, B., & Rold, L. (2016). Varieties of religious experience: A study of closeness to God, struggle, transformation, and confession-forgiveness in communal worship. *Journal of Psychology and Christianity*, 35, 9-21.
- Abric, J.-C. (2003). *Méthodes d'étude des représentations sociales [Methods of studying social representations]*. Toulouse, France: ERES.
- Akhtar, S., Dolan, A., & Barlow, J. (2017). Understanding the relationship between state forgiveness and psychological wellbeing: A qualitative study. *Journal of Religion and Health*, 56(2), 450–463.
- Ayten, A., & Ferhan, H. (2016). Forgiveness, religiousness, and life satisfaction: An empirical study on Turkish and Jordanian university students. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1, 75-84.

- Buschini, F., & Cristea, M. (2018). La délimitation des groupes dans l'étude des représentations sociales: Une comparaison méthodologique sur la représentation de Facebook [The delimitation of groups in the study of social representations: A methodological comparison of representation on Facebook]. *Bulletin de Psychologie*, 71, 483-503.
- Cheadle, A. C. D., & Toussaint, L. L. (2015). Forgiveness and physical health in healthy populations. In L.L. Toussaint, E.L. Worthington, Jr., & D.R Williams (Eds.), *Forgiveness and health: Scientific evidence and theories relating forgiveness to better health* (pp. 91–106). New York: Springer.
- Cristea, M., Valencia, J., & Curelaru, M. (2020). Quantitative and qualitative centrality of a social representation's core elements: The use of the Basic Cognitive Schemes model. *Journal Of Social And Political Psychology*, 8(1), 351-367.
- Curelaru, M. (2005). *Reprezentări sociale*. Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza.
- Curelaru, M. (2014). Iertarea. În Dafinoiu, I. & Boncu, Ș. (coord.) *Psihologie socială clinică*. (pp.291 - 303). Iași: Editura Polirom.
- da Silva, S. P., vanOyen Witvliet, C., & Riek, B. (2017). Self-forgiveness and forgiveness-seeking in response to rumination: Cardiac and emotional responses of transgressors. *The Journal of Positive Psychology*, 12(4), 362–372.
- Dany, L., & Abric, J.-C. (2007). Distance à l'objet et représentations du cannabis. *Revue internationale de psychologiesociale*, 3, 77-104.
- Dany, L., Urdapilleta, I., & Lo Monaco, G. (2015). Free associations and social representations: Some reflections on rankfrequency and importance-frequency methods. *Quality & Quantity*, 49, 489-507.
- Davis, D. E., Ho, M. Y., Griffin, B. J., Bell, C., Hook, J. N., Van Tongeren, D. R., DeBlaere, C., Worthington, E. L., Jr., & Westbrook, C. J. (2015). Forgiving the self and physical and mental health correlates: A meta-analytic review. *Journal of Counseling Psychology*, 62(2), 329–335.
- Enright, R. D., & Fitzgibbons, R. P. (2015). *Forgiveness therapy: An empirical guide for resolving anger and restoring hope*. American Psychological Association.
- Fincham, F. D., & May, R. W. (2019). Self-forgiveness and well-being: Does divine forgiveness matter?. *The Journal of Positive Psychology*, 14(6), 854–859.
- Friesen, M. D., & Fletcher, G. J. O. (2007). Exploring the lay representation of forgiveness:

- Convergent and discriminant validity. *Personal Relationships*, 14, 209-223.
- Gerlsma, C., & Lugtmeyer, V. (2016). Offense type as determinant of revenge and forgiveness after victimization: adolescents' responses to injustice and aggression. *Journal of School Violence*, 17(1), 16-27.
- Girard, M., & Mullet, E. (2012). Development of Forgiveness Schema in Adolescence. *Universitas Psychologica*, 11(4), 1235-1244.
- Guimelli, C., & Deschamps, J.C. (2000). Effets de contexte sur la production d'associations verbales. Le cas des représentations sociales des Gitans. *Cahiers Internationaux de Psychologie sociale*, 47-48, 44-54.
- Hillman, J. G. (2019). *The Multidimensional Forgiveness Inventory: Developing a Dimensional Measure of Forgiveness*. Master of Science. Ontario: Queen's University Kingston.
- Kalampalikis, N., & Apostolidis, T. (2016). La perspective sociogénétique des représentations sociales. In: Lo Monaco G, Delouvé S and Rateau P (eds) *Les Représentations Sociales: Théories, Méthodes Et Applications* (pp. 69–83). Paris: De Boeck.
- Kaleta, K., & Mroz, J. (2018). Forgiveness and life satisfaction across different age groups in adults. *Personality and Individual Differences*, 120, 17–23.
- Karremans, J. C., & Smith, P. K. (2010). Having the power to forgive: When the experience of power increases interpersonal forgiveness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(8), 1010–1023.
- Kearns, J. N., & Fincham, F. D. (2004). A prototype analysis of forgiveness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 838-855.
- Kimmes, J.G., & Durtschi, J.A. (2016). Forgiveness in romantic relationships: the roles of attachment, empathy, and attributions. *Journal of Marital and Family Therapy*, 42(4), 645–658.
- Krause, N. (2017). Religious involvement and self-forgiveness. *Mental Health, Religion & Culture*, 20, 128–142.
- Lo Monaco, G., Piermattéo, A., Rateau, P., & Tavani, J. L. (2017). Methods for studying the structure of social representations: A critical review and agenda for future research. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 47, 306-331.
- McCullough, M.E., Pedersen, E.J., Tabak, B.A., & Carter, E.C. (2014). Conciliatory gestures promote forgiveness and reduce anger in humans. *Proceedings of the National Academy*

- of Sciences, 111(30), 11211-11216.*
- Merolla, A. J. (2017). *Forgiveness following conflict: What it is, why it happens, and how it's done.* In J. A. Samp (Ed.), *Communicating interpersonal conflict in close relationships: Contexts, challenges, and opportunities* (p. 227–249). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Meta-Analytic Review and Research Agenda. *Journal of Social and Clinical Psychology, 27(8), 843-876.*
- Moliner, P. (1988). Validation expérimentale de l'hypothèse du noyau central des représentations sociales. *Bulletin de Psychologie, 41, 759-762.*
- Moliner, P. (1992). *La représentation sociale comme grille de lecture.* Aix-en-Provence: PUP.
- Moliner, P. (1994). Les deux dimensions des représentations sociales. *Revue Internationale de Psychologie Sociale, 7(2), 73-86.*
- Moliner, P. (1996). *Images et représentations sociales. De la théorie des représentations à l'étude des images sociales.* Grenoble: PUG.
- Moliner, P., & Abric, J.-C. (2015). Central Core Theory. In G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell, & J. Valsiner (Eds.), *The Cambridge handbook of social representations* (pp. 83-95). Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Mooney, L., Strelan, P., & McKee, I. (2016). How forgiveness promotes offender prorelational intentions: The mediating role of offender gratitude. *British Journal of Social Psychology, 55, 44–64.*
- Morry, M. N., Reich, T., & Kito, M. (2010). How do I see you relative to myself? Relationship quality as a predictor of self-and partner-enhancement within cross-sex friendships, dating relationships, and marriages. *The Journal of Social Psychology, 150(4), 369–392.*
- Moscovici, S. (2000). Ideas and their Development: A Dialogue between Serge Moscovici and Ivana Marková. In S. Moscovici, G. Duveen, G. (Eds.), *Social Representations. Explorations in Social Psychology*, (pp. 224-286). Polity Press.
- Neculau, A., Curealaru, M. (1998). Reprezentarea socială a sărăciei- impactul apartenenței și al implicării asupra relației de ajutor. *Psihologia Socială, 2, 24-37.*
- Ohtsubo, Y., Masuda, T., Matsunaga, M., Noguchi, Y., Yamasue, H., & Ishii, K. (2019). Is collectivistic forgiveness different from individualistic forgiveness? Dispositional correlates of trait forgivingness in Canada and Japan. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement, 51(4), 290–295.*

- Pakizeh, A., Hoseini, F. S., & Bassagh, E. (2016). An investigation into the relationship between personality transcendence dimensions with the HEXACO model of personality structure. *Academic Journal of Psychological Studies*, 5.
- Parise, M., Gatti, F., & Iafrate, R. (2017). Religiosity, marital quality and couple generativity in Italian couples belonging to a Catholic spiritual association: A quali-quantitative study. *Journal of Religion and Health*, 56, 1856–1869.
- Park, J., Enright, R. D., Essex, M. J., Zahn-Waxler, C., Klatt, J. S. (2013). Forgiveness intervention for female South Korean adolescent aggressive victims. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 34, 268–276.
- Pawlowski, S. D., & Jung, Y. (2015). Social representations of cybersecurity by university students and implications for instructional design. *Journal of Information Systems Education*, 26, 281-294.
- Pelucci, S., Regalia, C., Paleari, G., & Fincham, F. D. (2017). Selfforgiveness within couple transgressions. In L. Woodyatt, E. L. Worthington Jr., M. Wenzel, & B. J. Griffin (Eds.), *Handbook of the psychology of self-forgiveness* (pp.115–130). New York: Springer.
- Prisecaru, I., & Curelaru, M. (2013). Reprezentări sociale ale autismului. *Psihologie socială*, 32, 125-140.
- Raj, M., & Wiltermuth, S. S. (2016). Barriers to forgiveness. *Social and Personality Psychology Compass*, 10, 679–690.
- Rateau, P. (2000). Idéologie, représentation sociale et attitude: étude expérimentale de leur hiérarchie. *Revue Internationale de Psychologie Sociale*, 13(1), 29-57.
- Rateau, P., Moliner, P., Guimelli, C., & Abric, J.-C. (2011). Social representation theory. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & T. E. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (Vol. 2, pp. 477-487). Thousand Oaks, CA, USA: SAGE
- Rusu, P. P., & Karner-Huțuleac, A. (2011). *Forgiveness, religiosity and family relations in Romanian -Orthodox religion*. Paper presented at 4th Global Conference Forgiveness – Probing the boundaries, Oxford, UK.
- Sandage, S. J., & Crabtree, S. (2012). Spiritual pathology and religious coping as predictors of forgiveness. *Mental Health, Religion & Culture*, 15(7), 689 -707.
- Șleahtițchi, M. (2013). Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentational:

- punerea în discuție a nucleului central. *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială*, 1(30), 104-113.
- Tabak, B. A., McCullough, M. E., Szeto, A., Mendez, A., & McCabe, P. M. (2011). Oxytocin indexes relational distress following interpersonal harms in women. *Psychoneuroendocrinology*, 36, 115-122
- Tafari, E., & Souchet, L. (2001). Changement d'attitude et dynamique représentationnelle. In P. Moliner (Ed.), *La dynamique des représentations sociales* (pp. 59-88). Grenoble, France: Presses Universitaires de Grenoble.
- Toussaint, L., Gall, A., Cheadle, A., & Williams, D. (2019). Let it rest: Sleep and health as positive correlates of forgiveness of others and self-forgiveness. *Psychology & Health*, 35(2), 1-16.
- Toussaint, L. L., Shields, G.S., Dorn, G., & Slavich, G.M. (2016). Effects of lifetime stress exposure on mental and physical health in young adulthood: How stress degrades and forgiveness protects health. *Journal of Health Psychology*, 21(6). 1004-1114.
- Toussaint, L., Webb, J. R., & Hirsch, J. K. (2017). Self-forgiveness and health: A stress-and-coping model. In L. Woodyatt, E. L. Worthington, Jr., M. Wenzel & B. J. Griffin (Eds.), *Handbook of the psychology of self-forgiveness*. New York, NY: Springer.
- Toussaint, L. L., Williams, D.R., Musick, M.A., & Everson, S.A. (2001). Forgiveness and health: age differences in a U.S. probability sample. *Journal of adult Development*, 8(4), 249-257.
- Toussaint, L. L., Worthington, E. L., Jr., & Williams, D. R. (2015). *Forgiveness and health: Scientific evidence and theories relating forgiveness to better health*. New York: Springer.
- Twenge, J. M., Sherman, R. A., Exline, J. J., & Grubbs, J. B. (2016). Declines in American adults' religious participation and beliefs, 1972–2014. *SAGE Open: Philosophy, ethics and religion*, 6(1), 1-13.
- Van Tongeren, D. R., Burnette, J. L., O'Boyle, E., Worthington, E., & Forsyth, D. (2014). A meta-analysis of inter-group forgiveness. *Journal of Positive Psychology*, 9(1), 81–95.
- Wade, N. G., Hoyt, W., Kidwell, J. E. M., & Worthington, E. L., Jr. (2014). Efficacy of psychotherapeutic interventions to promote forgiveness: A meta-analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 82, 154-170.
- Webb, J. R., Bumgarner, D. J., Conway-Williams, E., Dangel, T., & Hall, B. B. (2017). A

- consensus definition of self-forgiveness: Implications for assessment and treatment. *Spirituality in Clinical Practice*, 4(3), 216–227.
- Webb, J. R., Hirsch, J. K., Visser, P. L., & Brewer, K. G. (2013). Forgiveness and health: Assessing the mediating effect of health behavior, social support, and interpersonal functioning. *The Journal of Psychology*, 147(5), 391–414.
- Webb, J. R., Toussaint, L., & Conway-Williams, E. (2012). Forgiveness and Health: Psycho-spiritual Integration and the Promotion of Better Healthcare. *Journal of Health Care Chaplaincy*, 18(1-2), 57-73.
- Wohl, M. J. A., & Thompson, A. (2011). A dark side to self-forgiveness: forgiving the self and its association with chronic unhealthy behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 50(2), 354-64.
- Worthington, E. L. Jr. (2013). *Moving forward: Six steps to forgiving yourself and breaking free from the past*. Colorado Springs, CO: WaterBrook. Psychoeducational and therapeutic interventions. *Journal of Marital and Family Therapy*. 26(1), 93-101.
- Worthington, E. L., Jr., Rueger, S. Y., Davis, E. B., & Wortham, J. (2019). “Mere” Christian forgiveness: An ecumenical Christian conceptualization of forgiveness through the lens of stress-and-coping theory. *Religions*, 10(1), 44.
- Worthington, E. L. Jr., & Scherer, M. (2004). Forgiveness is an emotionfocused coping strategy that can reduce health risks and promote health resilience: theory, review, and hypotheses. *Psychology & Health*, 19(3), 385-405.
- Yarnell, L. M., & Neff, K. D. (2013). Self-compassion, interpersonal conflict resolutions, and well-being. *Self and Identity*, 12(2), 146–159.
- Zwingmann, C., Klein, C., & Büssing, A. (2011). Measuring religiosity/spirituality: Theoretical differentiations and categorization of instruments. *Religions*, 2, 345- 357.